

O UPOTREBI TUĐICA U HRVATSKOM KNJIŽEVNOM JEZIKU

Božidar Finka

I.

Razlikujemo tuđice u užem smislu od posuđenica. »Posuđenice, koje su ušle u dani jezik, koje su se pokorile njegovim unutrašnjim zakonima, ne škodje jeziku, nego ga obogaćuju, ne umanjuju njegovu nacionalnu samobitnost.« »Strane riječi koje se unose bez potrebe – koje imaju potpune sinonime u domaćem jeziku – kvare govor.«

»Posuđenice su riječi, a također i elementi riječi i pojedini izrazi u danom jeziku pozajmljeni iz drugih jezika kao rezultat općenja jednog naroda s drugim narodima.« »U posuđenice u jeziku spada prije svega internacionalna terminologija iz različitih područja ljudske djelatnosti.« (Rikard Simeon, Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva, Zagreb, 1969., s. v. posuđenica i s. v. tuđica.)

Ne može se tuđicom nazvati svaka riječ u našem književnom jeziku koja se nalazi i u kojem drugom jeziku ili koja je podrijetlom iz kojega drugog jezika. Tome se protive dva glavna razloga: 1. rječnička sličnost u srodnim jezicima, 2. dugotrajnost i općenitost upotrebe izvorno tuđe riječi u našem jeziku.

1. Hrvatski je jezik jedan od slavenskih jezika pa ima mnogo jezičnih osobina zajedničkih s ostalim slavenskim jezicima. Osobito ima veoma mnogo rječničkih slaganja s tim jezicima. Slaganja su te vrste ipak više u zajedničkim osnovama riječi i u istim ili bliskim značenjima tih riječi, a manje u potpunoj fonetskoj i obličkoj istovjetnosti riječi. Naoko i posve iste riječi u našem i u kojem drugom slavenskom jeziku nisu u svemu iste zbog znatnih ak-

cenatsko-kvantitativnih i fonetskih razlika među slavenskim jezicima. Prema tome i pravi homografi (istopisnice) ne moraju biti i najčešće nisu pravi homofoni (istozvučnice). Bliskosrodne riječi u slavenskim jezicima najčešće su izvorne riječi u svakom od njih pa se ni u našem jeziku ne mogu ubrajati u posuđenice odnosno tuđice. Usp. npr. hrv. *ruka*, češ. *ruka*, polj. *reka*, mak. *raka*, rus. *ruká* itd.

2. Velik je broj riječi u našem jeziku stranoga, slavenskoga i neslavenskoga, podrijetla tako sustavno prilagođenih našem jeziku da više i ne osjećamo (obično i ne znamo) da su tuđice; najčešće ih ne možemo ni zamijeniti drugim riječima jer su postale toliko naše da za njih nemamo zamjene. Takve su npr. obične, svakidašnje i svakome poznate riječi: *breskva*, *čarapa*, *košulja*, *kralj*, *sat*, *tanjur* i mnoge druge.

Tuđicama dakle smatramo samo one riječi stranoga podrijetla u našem jeziku »koje se jasno ističu kao inozemne« (usp. n. d.); među njima najviše je onih koje u naš jezik ulaze ili su ušle u novije vrijeme.

Pošto smo odredili što smatramo tuđicama u našem jeziku, potrebno je odrediti i naš odnos prema njima. Nerealno bi bio svaki zahtjev koji bi išao za tim da uklonimo sve tuđice iz književnog jezika ili da ih barem odsad ne unosimo u svoj jezik. Od tuđica nije pošteđen nijedan jezik. Pomeđunarodivanje načina života i mišljenja, sa svim svojim civilizacijskim prednostima i nedostacima, pogoduje prihvaćanju rječničkih internacionalizama. U svim se jezicima ipak teži za tim da tuđica bude što manje, odnosno da se mjesto tuđica iskorištavaju riječi i tvorbene mogućnosti narodnog jezika. Zbog svega toga ne možemo i ne smijemo biti ravnodušni prema nasrtajima tuđica u naš jezik. A najpogubnije bi bilo i za naš jezik i za našu kulturu kad bi se blagonakloni odnos prema tuđicama opravdavao potrebom približavanja među narodima. Taj nas način »približavanja« ne bi nikome osobito približio niti bi koga približio nama, a lišio bi nas nenadoknadivih prednosti koje ima izgrađen književni jezik kako za potrebe onih koji se tim jezikom služe tako i za potrebe saobraćanja s pripadnicima drugih jezika.

Što su jezici čistije strukture, to ih je lakše učiti i naučiti i to je lakše prevoditi s jednoga jezika na drugi, a to su najprikladniji načini za približavanje pomoću jezika. Svjesno i svojevolarno nastojanje oko labavljenja jezičnih normi, oko napuštanja osobitosti svojstvenih određenom jeziku i lakomisleno prihvaćanje tuđih, sustavno neprilagođenih riječi odraz je svojevrsnoga kolonijalnog načina mišljenja i osjećaja manje vrijednosti vlastitog jezika i vlastite kulture. Treba se svestrano založiti da se prebrodi taj nenaravni odnos prema svojem književnom jeziku. Zato se preporučuje da se i mi držimo poznatog načela, koje se može ovako izreći:

Tuđe riječi mogu upotrebljavati onda kad za pojmove koji se njima označavaju nemamo dobrih zamjena u svojem jeziku.

Izneseno dakle načelo ne isključuje uporabu tuđica, nego ima za cilj da se tuđice svedu na razumnu mjeru. Rječničke tuđice prilagođavamo našem jezičnom sustavu i pišemo ih kako se pišu izvorne riječi našega jezika, a tuđa (neprihvaćena) vlastita imena zadržavaju, koliko je moguće, i izvorni izgovor i izvorni način pisanja. Tek se u izuzetnim prilikama dopušta odstupanje od tih pravila.

II.

Tuđice označavaju najraznovrsnije kulturno-civilizacijske pojmove. U hrvatskom književnom jeziku potječu iz velikoga broja stranih jezika, najviše ipak iz klasičnih jezika (grčkog i latinskog), zatim iz francuskog, engleskog, njemačkog, talijanskog i turskog, u manjoj mjeri i iz nekih drugih jezika (ruskog, češkog, mađarskog, španjolskog itd.). Mnoge rječničke tuđice nisu preuzete neposredno iz izvornog jezika, nego preko jezika posrednika pa se njihov izgovor može u našem jeziku i osjetnije razlikovati od izgovora u izvornom jeziku. Tako npr. prema izvornom *Magyar* imamo *Mađar*, *Mađarska*, *mađarski* i druge izvedenice, ali je pod utjecajem izgovora u turskom jeziku (u vrijeme turskoga gospodstva u našim krajevima) proširen i lik *Mađžar*, s glasom *dž* i u osnovnoj riječi i u izvedenicama. Svojevremeno smo od lat. *actualis* dobili naše *aktualan*, ali se pod utjecajem francuskog *actuel* nameće i lik *aktuelan*. Prvotno smo, prema našem izgovoru latinskih riječi, preuzeli i riječ *detergent* (usp. lat. *detergens*, *-entis*), a u novije se vrijeme po uzoru na engleski izgovor nameće ta riječ u liku *deterdžent*. Na isti se način, zbog kasnijeg francuskog utjecaja, širi *defanziva*, *ofanziva* i njihove izvedenice mjesto *defenziva*, *ofenziva* prema izvornom latinskom kako je u glagola *defendere*, *offendere*. Ukrštanje različitih jezičnih utjecaja vidi se i u riječi s početnim suglasničkim skupom u kojem je prvi suglasnik *š*, a drugi koji od zatvornih, obično *k*, *p* ili *t*, usp. npr. *škver*, *špalir*, *špalta* i dr. Riječi s tim suglasničkim skupom uglavnom smo primili prema izgovoru u njemačkom jeziku, ali u novije vrijeme, pod utjecajem drukčijeg izgovora, prodire izgovor i pisanje nekih takvih riječi i s početnim glasom *s* u suglasničkom skupu pa se osim likova kao npr. *šport*, *športski*, *športaš* šire likovi *sport*, *sportski*, *sportaš*, itd. Otuda se vidi da na oblik utječe i vrijeme kad je tuđica primljena.

Nekad se tuđi završetni skup *-ōn* (s dugim *o*) mijenjao u hrvatskom jeziku u *-un* pa imamo: *limun*, *milijun*, *sapun*, *špijun*. Tako su nastali i oblici vlastitih imena kao *Antun*, *Brijun*, *Kordun* i dr. U novijih tuđica toga tipa ostaje

izvorno glasovno stanje: *ciklon, kreton, kupon, telefon, vagon, žargon, žeton* itd. Isto tako prema starijem izgovoru u francuskom jeziku imamo likove tuđica *buljon, feljton, giljotina, marseljeza* itd., sve s glasom *lj*, a prema novijem izgovoru u francuskom jeziku šire se likovi s glasom *j*, npr. *bujon* i dr.

Dvojestvo likova istih riječi nije prednost za izgrađeni književni jezik; to jednako vrijedi za naše izvorne riječi kao i za tuđice u našem jeziku. Stoga se u vezi s upotrebom tuđica nameće nova uputa:

Jednom se prilagođene tuđice ne prilagođuju ponovno prema novom izgovoru u izvornim jezicima ili u jezicima posrednicima.

Između tuđica treba posebno izbjegavati one koje nisu sustavno prilagođene našem književnom jeziku. Tako npr. preuzimajući strani izgovor nekih riječi često dobivamo glasovne skupove u neobičnoj raspodjeli u našem književnom jeziku. Dobro to potvrđuju osobito tuđice kao *artikl, bicikl, fascikl, krigl, mebl, šnicl* i sl. Zato se glasovni skupovi tih i takvih riječi obično pojednostavnjuju, ali u raznim primjerima različito. Imamo npr. *artikal* i *artikul, bicikal* i *bicikla, fascikal, fascikul* i *fascikla, krigla* i *krigel, mebel* i *meblo, šnicla* i *šnicel*. Time se narušava jezična sustavnost i ustaljenost pa je opravdan zahtjev da se takve tuđice istiskuju iz književne uporabe, pogotovu ako se sve mogu dobro zamijeniti našim izvornim riječima.

Katkad se, ali samo u izuzetnim prigodama i za ograničene potrebe, može preuzeti tuđa riječ u izvornom obliku. To se u prvom redu odnosi na ustaljeno međunarodno glazbeno nazivlje, većinom talijanskoga podrijetla. U stručnoj glazbenoj literaturi redovito zadržavaju izvorni (talijanski) oblik nazivi kao što su ovi: *adagio* (čit. adado ili adadžo), *allegro* (čit. alegro), *allegretto* (čit. alegreto), *bél canto* (čit. bel kanto), *fortissimo* (čit. fortisimo), *furioso* (čit. furiozo), *intermezzo* (čit. intermeco), *staccatto* (čit. stakato), *vivace* (čit. vivače) i sl. Nasuprot tome, strane glazbene nazive za novije glazbene pojmove, ponajviše engleskoga podrijetla, treba pisati prema našem izgovoru kao i sve druge rječničke tuđice npr.: *bit-muzika* (engl. beat music), *džez* (engl. jazz), *džuboks* (engl. juke-box), *šlager* (njem. Schlager) itd.

U poslovnom se jeziku može upotrijebiti i koja druga neprilagođena riječ ili izraz, ali to onda i nije tuđica, nego riječ ili izraz stranoga jezika u našem jeziku. Najobičnije su takve strane riječi ove: fr. *grand-prix* (čit. gran-pri), engl. *grill-room* (čit. gril-rum), engl. *music-hall* (čit. mjuzik-hol), tal. *porto franco* (čit. porto-franko), fr. *poste restante* (čit. post-restant), engl. *short story* (čit. šort-stori), engl. *sleeping-car* (čit. sliping-kar), engl. *snack-bar* (čit. snek-bar), engl. *sweating-sistem* (čit. sveting-sistem), engl. *top twenty* (čit. top-tventi), fr. *vagon lits* (čit. vagon-li) itd.

U međunarodnom prometu, odnosno na mjestima veće učestalosti inozemnih putnika, nerijetko se upotrebljava tuđi oblik riječi i onda kad već imamo

njihove hrvatske prilagodbenice. Takve su npr. riječi: *bum* i *boom* (engl.), *čarter* i *charter* (engl.), *damping* i *dumping* (engl.), *intervju* i *interview* (engl.) *ledi* i *lady* (engl.), *lider* i *leader* (engl.), *splin* i *spleen* (engl.), *toaleta* i *toilette* (fr.), *vizavi* i *vis à vis* (fr.) itd. Samo se po sebi razumije da se u upotrebi riječi iz stranih jezika ne treba nikad pretjerivati. Radije se treba odlučiti ili za prevedenicu ili za našu prilagodbenu stranu riječi.

Kao što je istaknuto, ima tuđica u našem jeziku koje su se već ustalile i nije ih uvijek lako zamijeniti našim istoznačnim riječima, tj. dobile su status posuđenica pa ih upotrebljavamo i unosimo u tekstove prema prihvaćenim načelima o uporabi tuđica, po našem izgovoru, a ne prema pisanju u stranom jeziku. Usp. npr. takve riječi:

a) iz fr. jezika: *akord*, *anketa*, *ažuran*, *biskvit*, *broš*, *bulevar*, *demarš*, *detalj*, *ekran*, *esej*, *furnir*, *karambol*, *konjak*, *lakaj*, *meter*, *omlet*, *parket*, *parter*, *pejzaž*, *poenta*, *prestiž*, *revanš*, *režim*, *servis*, *staž*, *šarlatan*, *šifra*, *volonter*, *žurnal* i dr.

b) iz engl. jezika: *bojler*, *džentlmen*, *džip*, *džungla*, *jahta*, *jard*, *kauboj*, *klaun*, *najlon*, *piknik*, *sendvič*, *vikend* i dr.

c) iz njem. jezika: *blic*, *fišbajn*, *paušal*, *šlagvort*, *šminka*, *špalta*, *šverc*, *valcer* i dr.

d) iz tal. jezika: *mafija*, *monsinjor*, *porto franko*, *violončelo* i dr.

e) iz tur. jezika: *aršin*, *budža*, *čevapčić*, *čilim*, *džezva*, *hadž*, *raja*, *šamar*, *zul* i dr.

f) iz raznih drugih jezika: *alkohol*, *almanah*, *felah*, *hedžra* (iz arapskog preko turskog i drugih jezika); *baršun*, *gazda*, *gulaš*, *varoš*, *vašar* (iz mađarskog jezika); *boršč*, *kazačok*, *kolhoz*, *praporščik*, *sovhoz*, *sovjet*, *tajga*, *voška* (iz ruskog jezika); *rumba*, *samba*, *silos*, *tara*, *tilda*, *zebra* (iz španjolskog jezika); *anakolut*, *automat*, *semafor* (prema osnovama iz grčkog jezika); *avion*, *čelija*, *indeks*, *infarkt*, *kvorum*, *kvota*, *producent*, *satelit* (prema osnovama iz latinskog jezika); *bager*, *peleng* (iz holandskog jezika); *bajadera* (iz portugalskog jezika); *balast* (iz irskog jezika); *gejša*, *rikša* (iz japanskog jezika); *pečalba* (iz bugarskog jezika) itd.

Uz te i takve, uglavnom poknjiževnjene riječi, ima veoma mnogo i takvih tuđica koje se upotrebljavaju u dijalektima, u mjesnim i pokrajinskim govorima, u staleškim »jezicima« i sl. i sve više vrše pritisak na književni jezik, iako imamo za njih u književnom jeziku dobre naše riječi. Takav tip tuđica treba što više izbjegavati ne želimo li da nam književni jezik postane svaštara bez vlastite fizionomije. Osobito je mnogo takvih riječi iz njemačkog jezika, kao što su npr.: *bešteck* 'pribor za jelo', *biflati* 'mnogo učiti', *borer* 'svrdlo', *bremza* 'kočnica', *flek* 'mrlja' i mnoge druge.

Ne treba ipak shvatiti da se te i takve riječi ne smiju nikako upotrebljavati u književnom jeziku. Treba ih svakako izbjegavati na nultoj stilskoj obilježnosti, tj. onda kad istiskuju naše riječi za pojmove koji se njima izriču. U književnoumjetničkim tekstovima i u drugim prigodama usmenog ili pismenog izražavanja gdje se mogu iskoristiti za stilsko obilježavanje nema i ne može biti ograničenja u upotrebi jezičnih sredstava ako se time postiže željena obavijesna svrha, odnosno umjetnička poruka. Iz svega što je rečeno izlazi dodatna uputa o uporabi tuđica:

U jeziku su upotrebljive i neprilagođene tuđice i tuđice za koje imamo dobre naše zamjene kad se te tuđice iskorištavaju za stilsko obilježavanje, a ne za istiskivanje naših riječi istoga značenja.

III.

Kao što se pokazalo, u našem jeziku mogu biti neke riječi pojačano obilježene kao tuđice. To su nedovoljno prilagođene riječi, tj. one koje osim toga što su tuđega podrijetla zadržavaju i neke dodatne tuđe osobine, odnosno takvu raspodjelu nekih jezičnih osobina kakva raspodjela nije obična u našem jeziku. Ima, štoviše, i naših izvornih riječi kojima se pridružuju neke osobine tipične za tuđe jezike pa su po tome i one obilježene kao da su tuđice.

Pojačano su riječi obilježene kao tuđice kad zadržavaju:

- a) koju neprilagođenu glasovnu osobinu,
- b) oblički završetak prema stranom jeziku,
- c) tuđi način tvorbe izvedenica,
- d) neobičnu za naš jezik obličku promjenu,
- e) tuđe mjesto ili vrstu naglaska,
- f) drukčije značenje od onoga koje značenje ima riječ u našem jeziku i sl.

Riječ može biti pojačano obilježena kao tuđica i

- g) načinom kako se piše u našem jeziku.

Svi će se ti slučajevi sada posebno razmotriti, i to tako da će se tuđe osobine obilježene u nabranjanju malim slovima (a - g) označiti u opisu pripadnim velikim slovima (A - G).

A. O glasovnoj strani tuđica bilo je govora u prethodnom odjeljku jer se tuđice primaju po izgovoru, a to znači da njihova prilagođenost zavisi upravo od stupnja njihove glasovne prilagođenosti našem jeziku. Glasovne se nepri-

lagodenosti u tuđica uglavnom odnose na drukčiju raspodjelu nekih glasova nego je obična u našim izvornim riječima, a ne na sam glasovni sastav (glasovni inventar) tuđica.

Ima podosta tuđica koje su po svojoj glasovnoj raspodjeli u skladu sa zahtjevima našeg jezika, a ipak mogu biti glasovno pojačano obilježje kao tuđice. To su one tuđice koje smo već jednom primili i glasovno prilagodili svojem jeziku, a onda ih naknadno glasovno mijenjamo pod utjecajem izgovora u kojem drugom jeziku ili pod utjecajem izmijenjenog, novog izgovora u izvornom jeziku. Tako npr. i lik *ofenziva* i lik *ofanziva* imaju čvrst oslonac u našoj glasovnoj raspodjeli, ali je lik *ofanziva* u odnosu na lik *ofenziva* pojačano obilježen kao tuđica po tome što smo taj lik primili posredstvom izgovora u francuskom jeziku dok smo prilagođenicu *ofenziva* primili prema izgovoru u latinskom jeziku iz kojega riječ potječe. Po istom su tom načelu jače obilježeni kao tuđice prije navedeni likovi riječi *aktuelan* i *deterdžent* nego likovi *aktualan* i *detergent*.

B. Često se kolebamo kakav završetak treba da ima tuđica u našem jeziku i nerijetko prihvaćamo rješenja neobična za naš jezik. Osobito su neprilagođeni završeci u onih imenica koje su gramatički jednoga, a prirodno su drugoga roda. Tako se npr. množinski oblici tuđica kao *anglisti*, *fatalisti*, *humanisti*, *marksisti*, *realisti*, *žurnalisti* odnose na muški rod pa bi te imenice morale imati oblik muškoga roda i u jednini (*anglist*, *fatalist*, *humanist*, *marksist*, *realist*, *žurnalist*). Time se postiže slaganje gramatičkog i prirodnog roda koje vrijedi i za većinu naših izvornih imenica. Zato se s pravom može reći da su likovi jednine tih imenica u ženskom gramatičkom rodu (*anglista*, *fatalista*, *humanista*, *marksista*, *realista*, *žurnalista*) pojačano obilježeni kao tuđice.¹ Isto vrijedi i za riječi tipa *demokrat* (mn. *demokrati*), *aristokrat* (mn. *aristokrati*), *poliglot* (mn. *poliglotti*) itd. kad ih prihvaćamo u liku *demokrata*, *aristokrata*, *poliglota* itd.

C. Osobito su pojačano riječi obilježene kao tuđice kad ne prihvaćamo samo osnovne tuđe riječi, nego i njihove tuđe izvedenice. Tako se npr. od riječi *dijalek(a)t* nerijetko upotrebljava pridjev *dijalektalan* – *dijalektalni* (tj. na osnovu tuđice *dijalekt dodan* je tuđi sufiks *-al(e)* i tek je onda riječ prilagođena našem jeziku dodavanjem pridjevskoga sufiksa *-(a)n*, odnosno *-ni*, usp. lat. *dialectalis*, *-ale*), iako imamo našu pridjevsku izvedenicu *dijalekatski* (ili *dijalektni*) napravljenu od naše prilagođenice *dijalek(a)t* i našega sufiksa *-ski* (odnosno *-(a)n* ili *-ni*). Slično je *aluvijalan* – *aluvijalni* i *diluvijalan* i *diluvijalni* mjesto naše pridjevske tvorbe *aluvijski* i *diluvijski*, zatim *teritorijalan* – *teritorijalni* mjesto *teritorijski*, *ekvatorijalan* – *ekvatorijalni* mjesto *ekvatorski*, *preteritalan* – *preteritalni* mjesto *preteritni* i dr.

¹ Time je odgovoreno čitatelju iz Zadra koji pita treba li upotrebljavati imenice na *-ista* ili na *-ist*.

Nizu se tuđih pridjevski izvedenica pridružuju pridjevi sa završetkom *-ioni* od imenica latinskoga podrijetla na *-ija*, npr. *artikulacija, asimilacija, inspekcija, invazija, konstrukcija, kvalifikacija, opozicija, organizacija, orijentacija, tradicija* itd. Kako smo te tuđice posve prilagodili, od njihovih osnova tvorimo i potrebne pridjeve na *-ski* kao i od naših izvornih riječi. Zato su pridjevi kao *artikulacioni, asimilacioni, inspekcioni, invazioni, konstrukcioni, kvalifikacioni, opozicioni, organizacioni, orijentacioni, tradicioni* (uz *tradicionalan – tradicionalni*) više obilježeni kao tuđice nego pridjevi kao *artikulacijski, asimilacijski, inspekcijijski, invazijski, konstrukcijski, kvalifikacijski, opozicijski, organizacijski, orijentacijski, tradicijski* itd.

Tek se gdjekad razlikuje značenje uporabom tuđe ili naše pridjevske izvedenice od tuđica. Tako se npr. *kolonijalan – kolonijalni* odnosi na područje koje neka država drži kao svoju koloniju izvan matične zemlje (*kolonijalni posjedi, kolonijalni odnosi, kolonijalna roba* itd.), a kolonijski se veže uz imenicu *kolonija* koja označava poseban tip prigradskog naselja. Tako je razlika u značenju i između pridjeva *koncentracioni* (npr. *koncentracioni logor*) i pridjeva *koncentracijski*.

Imenice tipa *aluminijum, kriterijum, prezidijum* itd. samo su glasovno (i u pismu) prilagođene, inače su posve zadržale strani oblik pa su i one mnogo jače obilježene kao tuđice nego što su odgovarajuće prilagođenice *aluminij, kriterij, prezidij* itd. Svođenje tuđica na naš imenski oblik postizemo ne samo odbacivanjem tuđeg imenskog završetka i dodavanjem našega nego i na suprotan način. Tako npr. nekim tuđim imenicama muškog roda na samoglasnik dodajemo koji suglasnik (obično *j*) zbog lakšeg uklapanja u naš imenski sustav. Zato su prilagođeniji našem jeziku likovi riječi kao *ekspozej, klišej, komunikej* itd. nego likovi *ekspoze, kliše, komunike* itd.

D. Obično imaju tuđice u našem jeziku obličku promjenu kakva je i u naših izvornih riječi. Neobičnosti za naš jezik ima samo u tome što neke imenske tuđice nemaju dovoljno prilagođen osnovni (nominativni) oblik (usp. npr. *vizavi*) pa se moraju glasovno prilagođavati u obličkoj promjeni (npr. gen. jd. *vizavija*, dat. jd. *vizaviju* ... instr. jd. *vizavijem*). To se odnosi i na neka vlastita imena prihvaćena ili napravljena prema stranom uzoru (usp. npr. nom. *Rudi*, gen. *Rudija*, dat. *Rudiju* ... instr. *Rudijem*).

Ima međutim i naših izvornih vlastitih imena koja se uzimaju kao da su tuđa pa se pogrešno postupa i u njihovoj obličkoj promjeni. Tako se npr. imena mjesta *Sali* i *Kali* (na zadarskom otočju) nerijetko shvaćaju kao da su muškoga roda u jednini i otuda oblička promjena tipa *Sali*, gen *Salija*, dat. *Saliju* itd. ili *Kali*, gen. *Kalija*, dat. *Kaliju* itd. Ako se međutim zna da su imena mjesta *Sali* i *Kali* ženskoga roda u množini (kao *kosti, stvari* i sl.), onda nema zabune kako ih treba mijenjati po padežima. Kaže se: *Sali – Kali su li-*

jepe. Dolazim iz Sali – Kali. Bio sam u Salima – Kalima. Itd. Iz toga se vidi da riječ može biti pojačano obilježena kao tuđica i načinom svoje obličke promjene, odnosno da se neprimjerenom obličkom promjenom može obilježiti kao tuđica i naša izvorna riječ ili ime.

E. Nerijetko se tuđice primaju i govore sa stranim naglaskom. To je onda slično kao kad u književnom jeziku upotrijebimo neprilagođen naglasak iz naših dijalekata (usp. npr. *Jugoslāvija* mjesto *Jugòslāvija*). Svi smo međutim svjesni da se dijalekatski način naglašivanja ne može dopustiti u standardnom jeziku. Isti zahtjev vrijedi i za neprilagođen naglasak tuđica. Prema tome može i naglasak pojačano obilježavati riječ kao tuđicu. Tako su npr. naglaskom pojačano obilježene kao tuđice ove riječi: *asistènt* mjesto *asistent*, *televīzija* mjesto *telèvīzija*, *ekspozêj* mjesto *ekspòzêj* itd. Kad bismo k tome mjesto *ekspozej* upotrijebili manje prilagođen lik *ekspoze* i zadržali tuđi način naglašivanja, ta bi riječ bila višestruko obilježena kao tuđica. Zadržimo li i tuđi način pisanja (fr. *exposé*), onda više i nije riječ o tuđici u našem jeziku, nego o upotrebljenoj riječi stranog jezika. A kao što je rečeno, neprilagođenice iz stranih jezika upotrebljavamo u sasvim izuzetnim prilikama tako da ne postoji slobodan izbor između tuđice i neprilagođene riječi stranog jezika.

F. Riječ može biti obilježena kao da je tuđica i onda kad joj se pridruži značenje drukčije od onog koje značenje ima u našem jeziku. Tako npr. u našem jeziku riječ *savjet* ima temeljno značenje »napomena ili opomena, koja se daje drugomu«, lat. *consilium* (usp. ARj., s. v.). Po tom se značenju ta riječ razlikuje od riječi *vijeće* s temeljnim značenjem »skup ljudi koji se o čemu savjetuju, dogovaraju, skupština koja o čemu vijeća«, lat. *concilium*. Usp. *fakultetsko vijeće*, *izvršno vijeće* (npr. *Izvršno vijeće Sabora SR Hrvatske*, *Vijeće sigurnosti UN*). Tako je i *savjetnik* onaj koji savjetuje, a *vijećnik* je član vijeća. Iz temeljnog značenja riječi *savjet* počelo se razvijati i dodatno značenje, tj. nazivom se *savjet* počelo nazivati i tijelo koje se savjetuje, koje se dogovara kako bi moglo dati svoje savjete, prijedloge, donijeti zaključke i sl. Na taj se način u jednom svojem značenju riječ *savjet* približila značenju riječi *vijeće*. U našim je društvenim odnosima proširenju toga drugoga značenja riječ *savjet* osobito pridonijelo takvo značenje koje ima ruska riječ *совет* u sovjetskom društvu. U nas riječ *savjet* nije ipak posve istisnula riječ *vijeće*, nego se s njom značenjski razgraničila. Riječ je *vijeće* pretežno zadržala značenje kojim se razumije izvršna vlast, izvršno tijelo, a riječ se *savjet* pretežno iskorištava za nazive samoupravnih tijela (npr. *radnički savjet*) ili tijela uz izvršnu vlast (npr. *Republički savjet za naučni rad Izvršnog vijeća Sabora SR Hrvatske*). Kao što je rečeno, proširivanju je drugog značenja riječi *savjet*

pridonijelo takvo značenje te riječi u ruskom jeziku pa se time potvrđuje da riječ može biti obilježena kao da je tuđica i onda kad dobije značenje obični- je za tu riječ u kojem drugom jeziku.

G. Način pisanja pokazuje više od svih drugih obilježja je li riječ naša tu- dica ili je to neprilagođena riječ iz kojeg stranog jezika. Tako naša prihvaće- na tuđica *bife* napisana *buffet* (fr.) ostaje tuđa, francuska riječ. Sličan je od- nos između *asortiman* i *assortiment* (fr.), *restoran* i *restaurant* (fr.), *ekspozej* i *exposé* (fr.), *desert* i *dessert* (fr.), *portret* i *portrait* (fr.) itd.

Na temelju svega što je rečeno, a u skladu s osnovnim načelom o odnosu prema tuđicama, zaključno možemo predložiti još jednu uputu o uporabi tu- dica:

Ako se moramo služiti tuđicama, prednost valja da- vati onim riječima koje su manje obilježene kao tu- dice.

Po toj uputi riječ koja je jednostruko obilježena kao tuđica, ima prednost pred riječju koja je dvostruko obilježena kao tuđica, riječ dvostruko obilje- žena kao tuđica ima prednost pred riječima koje su višestruko obilježene kao tuđice.

O ORTOEPSKOJ VRIJEDNOSTI DUGOGA I PRODUŽENOG IJEKAVSKOG JATA

Dalibor Brozović

(Nastavak)

Odgovori na postavljena pitanja za sada još teško mogu biti konačni, jer još nedostaju i teoretska osvjetljenja i konkretna istraživanja u raznim vido- vima izložene problematike (tj. fonetskom, fonološkom i morfološkome). Ipak se sva tri problema mogu u nekoj mjeri razjasniti i u sadanjem času.

1) Fonetska narav odnosa između [ij] u kategoriji *D* i [j] u kategoriji *G* nipošto nije posve jasna. Očito je da glas [j] u »produženome« jatu (*G*) pri- pada fonemu /j/, ali sam taj fonem posjeduje u standardnoj ijekavštini (i stan- dardnoj novoštokavštini uopće) prilično širok raspon fonetskih ostvarenja, u što ovdje nećemo ulaziti¹⁷. Sigurno je jedino da se nijedno od njih ne poklapa fonetski s [ij], jer kao što sam već rekao, /ijē/ se nikada ne zamjenjuje s /jē/ (i obratno). U primjerima *Stijépo* (rjeđe *Stijépo* i *Stjépo* nemamo alternaciju *D* i *G*, nego se radi o dubleti: to su jednostavno dvije riječi, dva oblika istoga

¹⁷ Usp. rad pod e u bilj. 10., str. 7., 15. i 22.